

kraljem Sigismundom Luksemburškim, vdovcem po Jadvigini sestri Mariji.

Ana naj bi bila doslej tudi v poljskem zgodovino-pisju nepravilno prezrta, saj so Poljaki oboževali Jadvigo, ki ji je bil že kot otroku namenjen poljski prestol, vendar je iz odkritij Maje Lukanc razvidno, da so Poljaki tudi Ano sprejeli zelo navdušeno, saj je bila iz rodu stare poljske dinastije Piastov. V letu 1408 je rodila hčerko Jadvigo. Soprog je veliko potoval po svojih deželah in Ani pošiljal pisma, od katerih se jih je nekaj ohranilo. Posebej pomembno je pismo, ki ji ga je poslal naslednji dan po zmagi nad nemškimi viteškimi redom pri Grünwaldu v letu 1410. To pismo je pomembno pričevanje dogajanja na bojišču in dokazilo, da Ana le ni bila tiha in pasivna, kot se je domnevalo doslej, ampak se je živo zanimala tudi za politično dogajanje. Prisotna je bila pri pogajanjih med Poljaki in Ogrini in gotovo sta s sestrično Barbaro Celjsko, ki je sedela na ogrskem prestolu, poskušali umiriti strasti na eni in drugi strani. Ohranjeno je tudi njeno pismo koncilu v Konstanci, ki se je pričel v letu 1414, o grozodejstvih, ki so jih počeli člani križniškega reda ob pokristjanjevanju v nekaterih pokrajinah Litve. Poljska kraljica Ana Celjska je umrla v letu 1416. Imela je največ 36 let.

Drugi del publikacije o Ani Celjski, ki ga je prispevala Rolanda Fugger Germadnik, je namenjen njeni rodbini, ki je izhajala iz svobodnih gospodov Žovneških, se s pridobitvijo grofovskega naslova (1341) in s pametno načrtovanimi porokami visoko povzpela, še više pa s pridobitvijo knežjega naslova v letu 1436. Slednje je povzročilo dolgoletne faje z deželnimi knezi Habsburžani in pripeljalo v letu 1443 do miru in dedne pogodbe, na podlagi katere je Friderik III. Habsburški do leta 1461 dobil levji del bajno bogate dediščine, saj je bil umorjeni zadnji predstavnik rodbine Ulrik II. brez potomcev. Vendar rodbina Celjskih, čeprav je izumrla, ni izginila iz zgodovinskega spomina. Bili so prisotni v veliko kronikah in velikokrat prikazani tudi tendenciozno in neobjektivno. V zadnjem času pa se vrstijo nove, strogo znanstveno podprte raziskave in pomen grofov Celjskih je nedvomno v tem, da so bistveno prispevali v »srednjeveško kulturno dediščino slovenskega prostora«.

Knjiga o Ani Celjski v zbirki Starožitnosti je nekaj posebnega z vidika same zasnove in izvedbe besedila. Napisana je v dveh jezikih, v slovenščini in poljščini, uvod pa je prispeval Stane Rozman, direktor Pokrajinskega muzeja Celje, ki je poudaril, da želi knjiga, zapisana v obeh jezikih, »krepiti vezi med obema slovanskima narodoma, ki sta bila povezana že v srednjem veku, danes pa ju povezuje življenje v združeni Evropi«.

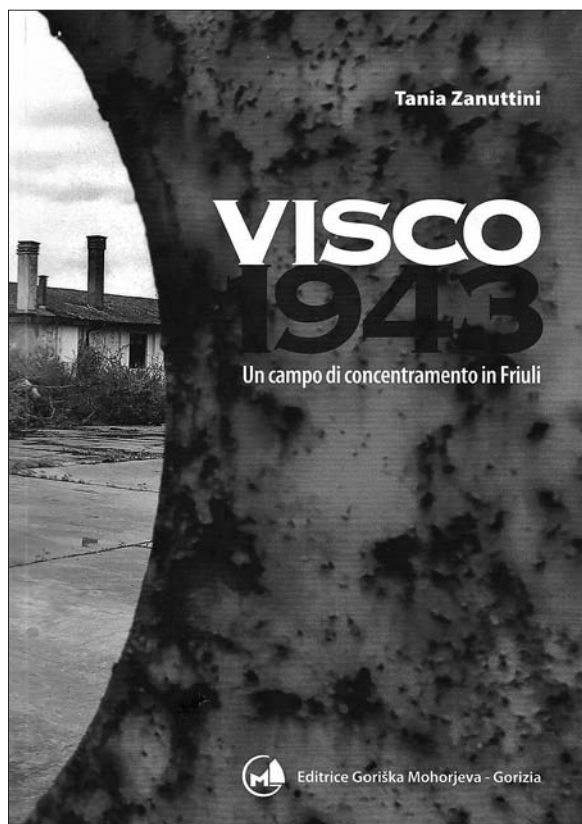
Lidija Slana

Tania Zanuttini: *Visco 1943. Un campo di concentramento in Friuli*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2016, 139 strani.

Monografija *Visco 1943* s podnaslovom *Koncentracijsko taborišče v Furlaniji* je predelana diplomska naloga, ki jo je leta 2011 zagovarjala furlanska raziskovalka Tania Zanuttini na univerzi v Vidmu.

Sam naslov je dovolj zgovoren: avtorica obravnava značilnosti tega taborišča v bližini Palmanove, delujočega zadnjih šest mesecev pred kapitulacijo Italije. Pri definiciji teh značilnosti se naslanja na ugotovitve Carla Spartaca Capogreca, največje avtoritete na področju italijanskih taborišč. *Visco* je bil skupaj s taborišči v Gonarsu in Čiginju, Monigu, Chiesanuovi, Renicciju, Colforitu, Pietrafitti, Rusciu in Fertili eno od koncentracijskih taborišč znotraj meja tedanje italijanske kraljevine (brez anektiranih ozemelj), namenjenih »bivšim Jugoslovanom«: tako civilnim internirancem kot vojnim ujetnikom s priključenih območij. Ne gre torej za klasično internacijsko taborišče, ampak za tip taborišča, kakršen je veljal od vstopa Italije v vojno (junija 1940) do njene kapitulacije (septembra 1943), vsekakor pa z značilnostmi totalitarnih sistemov. V primerjavi s sistemom nemških lagerjev glavni namen ni bilo množično uničevanje, ampak segregacija ljudi, ki so jih imeli za nevarne; v njih tudi niso izvajali prisilnega dela, trdi avtorica.

Zanuttinijeva oz. Capogreco ločita med navedenimi taborišči in taborišči, namenjenimi za pripadnike etničnih manjšin (Cairo Montenotte, Fossalon in Zdravščina), ter tistimi na priključenih ozemljih (Rab, Molat, Mamula, Prevlaka in Zlarin). Glede na to, da »bivših Jugoslovanov« niso šteli za sovražne podanike oz. tujce, ampak za »Italijane po načelih aneksijskega prava« in torej za notranjo zadevo, je bilo Rdečemu križu onemogočen dostop v taborišče. Ta je bil mogoč v taboriščih, kjer so bili zaprti tujci, medtem ko so bili v Viscu – po tej razlagi – zaprti italijanski državljani z ozemelj, anektiranih leta 1941. Pomoč, tudi v obliki pošiljanja hrane, je izkazala katoliška cerkev, pri čemer je pomembno vlogo odigral msgr. Mirko Brumat iz goriške nadškofije. Čeprav so nekateri cerkveni dostojanstveniki v svojih poročilih nerealistično prikazovali položaj v taborišču, je za stanje v njem izkazal zanimanje tedanji državni sekretar Svetega sedeža Giovanni Battista Montini, poznejši papež Pavel VI.

Taborišče v Viscu je bilo eno zadnjih, ki so jih zgradili v času Mussolinijevega režima in hkrati eno največjih, namenjenih za civilne internirance. Namestili so ga nedaleč od naselja, začelo pa je delovati 20. februarja 1943 (po nekem viru dan kasneje). Glede na to, da so ga namestili na kmetijskemu zemljišču, je na nekaterih točkah raslo žito tudi v času delovanja taborišča. Prvi interniranci so prišli z Raba. Bili so podhranjeni, saj je veljal Rab za najhujše med vsemi italijanskimi taborišči. Nasprotno je Visco veljal, kot dokazuje tudi Zanuttinijeva, za enega bolj znosnih italijanskih taborišč, čeprav je bila tudi tu hrana slaba (po pričevanju enega od oficirjev je »brozga«, namenjena taboriščnikom, komaj zadoščala za preživetje). Taborišče je imelo prostora za 8.500 internirancev, vendar največje njihovo število (po trditvah enega od vodij ilegalne mreže) ni preseгло 4.500. Poleg taboriščnikov z Raba in civilistov iz Ljubljanske pokrajine je sprejelo tudi ujetnike jugoslovanske kraljeve vojske, ki so bili pred tem zaprti v Prevlaki. Omejnene skupine so razmeroma dobro sodelovale, kar pa ne velja za somišljenike Draže Mihajlovića, ki nikakor niso našli skupnega jezika s pripadniki OF. Ti so imeli v taborišču svojo organizacijo, ki je prišla do izraza predvsem v dneh, ko so razpustili taborišče. Do takrat je taborišče upravljala vojaška oblast (višje poveljstvo oboroženih sil Slovenija–Dalmacija s sedežem v Sušaku pri Reki); taboriščniki so ga organizirano zapustili po kapitulaciji, ko so se v koloni peš odpravili proti domovini.

Monografija povzema podatke, pred tem objavljene v delih, ki obravnavajo italijanska koncentracijska taborišča. Poleg iz študije profesorja Capogreca črpa tudi iz del drugih avtorjev, npr. prof. Ferruccia Tassina, nedvomno najboljšega poznavalca zgodovine tega taborišča, Alessandre Kersevan, Toneta Ferencina in drugih raziskovalcev. Tania Zanuttini prinaša že v preteklosti objavljeni spisec 25 ljudi, umrlih v tabori-

šču. Čeprav avtorica objavlja tudi pričevanja ljudi, ki so leta 1943 živeli v Viscu (gre za 10 domačinov, ki niso navedeni s polnim imenom, ampak z inicialkami in letnico rojstva, in enega tam prisotnega oficirja), nam njihove izjave le delno odstirajo nove informacije o življenju v taborišču. Domačini so vedeli, da so v njem »sclafs« (Slovani/Slovinci) oz. »ribei« (uporniki), veliko več pa ne.

Je pa ponatisnjeno pričevanje Milana Škrlja, doma z Notranjske, objavljeno že v zborniku o deportaciji slovenskih in italijanskih civilistov v koncentracijska taborišča v letih 1942 in 1943, ki sta ga leta 2004 uredila Boris M. Gombač in Dario Mattiussi. Škrlj je imel leta 1943 osem let in je prišel v taborišče z večino članov družine.

Iz knjige so razvidni napori, predvsem domačinov, da spomin na taborišče ne bi šel v pozabo. Že v petdesetih letih so na vaškem pokopališču namestili obeležje z imeni umrlih taboriščnikov. Naslednjih štirideset let se uradno nihče ni več poklonil tem žrtvam, res pa je, da so v sedemdesetih letih prenesli njihove posmrtno ostanke v grobnico v Gonars, kjer so zgradili spomenik. Pri osveščanju javnosti je z objavo časopisnih prispevkov in knjige o Viscu veliko storil prej navedeni Tassin. Leta 1999 so na pokopališču (zaradi dotrajanosti starega) postavili novo spominsko obeležje, posvečeno žrtvam. Odtlej se je začel Visco vse bolj pojavljati na zemljevidu spominske pokrajine. Najprej po zaslugi italijansko-slovenskega združenja Concordia et Pax, nato kot prizorišče obiskov skupin, ki jih zanima ta plat polpretekle zgodovine. Leta 2004 je taborišče obiskal tedanji predsednik italijanske poslanske zbornice Luciano Violante. Takrat se je srečal z nekdanjo taboriščnico Slavenko Ujdur, doma iz kraja Gradac na Hrvaškem, ki se je iz Visca po kapitulaciji Italije vrnila v domače kraje po dveh mesecih pešačenja. Nekdanja taboriščnica se je po vojni naselila v furlanskem Osoppu, vendar ji ni nihče verjel, ko je trdila, da je le petdeset kilometrov stran med vojno delovalo koncentracijsko taborišče.

Taborišče v Viscu je edino v Italiji s še ohranjenim jedrom. V njem je bila do leta 1996 vojašnica, lastništvo nad nepremičnino pa so pet let kasneje prenesli na tamkajšnjo občino. Površina taborišča je med vojno merila 140.000 m², sedaj pa meri 120.000, od katerih jih je 70.000 zaščiteneh. V nekaterih prostorih domuje krajevna civilna zaščita, sicer pa je kompleks, na splošno, v razmeroma slabem stanju. So pa nekateri krajevni zgodovinarji predlagali, da bi tam uredili dokumentacijsko središče, posvečeno fašističnim koncentracijskim taboriščem oz. park spomina.

Poleg spremne besede predsednika založbe Renata Podbersiča in predsednika Vsedržavnega združenja partizanov Italije za videmsko pokrajino Dina Spanghera je v knjigi predgovor pisatelja in nekdanjega taboriščnika Borisa Pahorja in profesorja Ferruccia Tassina. Avtor fotografije, objavljene na

naslovnici, je belgijski fotograf italijanskega izvora Claude Andreini, ki se prav tako ukvarja s problematiko koncentracijskih taborišč. Ker mu je občinska uprava v Viscu preprečila vstop v nekdanje taborišče, ga je posnel od zunaj.

Ceprav je bilo leta 1943 v Viscu zaprtih zelo veliko Slovencev in čeprav je o njem več zapisov v slovenščini, nam doslej o taborišču ni uspelo objaviti zaokroženega dela. Zato ne preseneča, da so o taborišču uspeli izdati knjigo furlanski raziskovalci, ki so doslej objavili tudi največ prispevkov na to temo.

Ivan Vogrič

Miklavž Komelj in Damijan Bergant: Rezbar Maks Bergant. Življenje posvečeno lepoti. Kamnik: Društvo sv. Jakoba Kamnik, Celjska Mohorjeva družba, 2016, 128 strani.

Ko smo se pred dvajsetimi leti na Kamniških Žalah za vedno poslavljali od rezbarja Maksa Berganta, se nismo zavedali, da je odšel mojster, s katerim se je zaključila vzvišena rezbarska tradicija na Slovenskem. Deset let po smrti, leta 2006 smo sicer v Dolu pri Ljubljani v vrtnem paviljonu graščine na razstavi občudovali njegove rezbarske stvaritve (nekatero tudi v originalu), toda šele z izidom knjige je pred nami zaživel njegov bogati umetniški opus.

V uvodnem prispevku nam njegovo življenjsko pot predstavi njegov sin Damijan. Maks Bergant se je rodil kot tretji od štirih otrok 15. aprila 1912 v Trstu, kjer je bil njegov oče v službi na železnici. Po koncu prve svetovne vojne se je družina preselila v Podgorje pri Kamniku, kjer so podedovali družinsko kmetijo. Domače razmere so Maksu onemogočile, da bi nadaljeval šolanje na gimnaziji, kamor se je uspel vpisati. Usodno je bilo srečanje s podobarskim mojstrom Ivanom Klemenom, ki je odločilo, da je postal rezbar. Pri Klemenu se je – z izjemo treh let, ko se je izpopolnjeval v Splitu pri šolskih sestrah – izučil

rezbarstva. Po Klemenovi smrti je Bergant odkupil njegovo hišico, ki jo je imenoval »Bajtica«. V njej si je ustvaril delavnico za svojo rezbarsko in kiparsko dejavnost. Leta 1946 je prebolel težko obliko meningitisa in prehodna ohromitev desnice je bilo za mojstra težka preizkušnja. Toda ko ga je takratni župnijski upravitelj pater Martin Perc povabil, naj sodeluje pri obnovi cerkve v Stranjah, je bila to zanj odločilna spodbuda. Srečal se je arhitektom Jožetom Plečnikom, ki je prevzel obnovo cerkve in vključil v obnovo cerkvene notranjščine tudi rezbarja Berganta. To sodelovanje je predstavljalo mejnik v ustvarjalnem delu Berganta in zaznamovalo njegovo nadaljnjo umetniško pot. Veliko oporo je našel tudi v svoji ženi Zori, ki je pogosto sodelovala pri njegovem delu in mu stala ob strani.

Maks Bergant je najlepša dela ustvaril v obdobju med letoma 1960 in 1990. Človek težko razume, kako sta mojstrov roki uspeli izrezljati in pozlatiti tako veliko število okvirjev za slike in ogledala, svečnikov, lestencev in podstavkov za monštranco ter zmodelirati toliko angelskih glav in restavrirati stare rezbarije. Bergantova največja in najpomembnejša dela so v cerkvah, kjer pa je avtorstvo žal večkrat prezrto. Vrhunska stvaritev je brez dvoma oltarni nastavek za Layerjevo podobo Marije Pomagaj v romarskem središču na Brezjah. V tem delu je še posebej prišel do izraza osnovni likovni motiv Bergantove ornamentike, to so bile variacije stiliziranega akantova lista. In prav tu bi pričakovali, da bi bil na nek način imenovan avtor okvira. Tudi v knjižici o romarskem središču Marije Pomagaj na Brezjah zaman iščemo ime Maksa Berganta.

V obsežni študiji v nadaljevanju Miklavž Komelj zelo subtilno razpravlja o zorenju Maksa Berganta kot rezbarja. V svoja izvajanja vključuje odlomke iz zapiskov v mojstrov beležnici, kjer ta razmišlja o svojem življenju, dvomih, notranji krizi in samoti. Komelj zaključuje: *Če hočemo zares dojeti energijo, ki jo zajemajo njegova dela ... moramo poskušati prepoznati duhovno izkušnjo, ki je izšla iz te samoti.* Po izročilu naj bi bil Maks Bergant celo daljni sorodnik baročnega slikarja Fortunata Berganta. Maks Bergant je po Komelju v slovenskem prostoru zadnji nadaljevalec in prenovitelj plemenite baročne tradicije. Komelj opisuje srečanje z Bergantom v njegovi Bajtici, ki ga je vsega prevzela. Pravi, da se je znašel v nekem drugem svetu. Ob nekem obisku ga je najbolj pretresel pogled na skrivnostno bitje v kotu delavnice, ki je žarelo v prostor. Bil je kip iz mavca, celopostavni portret slepe ženske z ruto na glavi. To je bila Marjanca. Ta kip naj bi razkrival, da je bila Bergantova temeljna nadarjenost kiparska. Ko je Plečnik ob neki priložnosti zagledal kip Marjanca in ko Maksa za trenutek ni bilo v delavnici, je v roko Marjanca vstavil listek z napisom »Tovariš Maks Bergant Čestitam! 10. nov. 49 Plečnik«

